

ВОДЗЫЎ

апанента па дысертацыйнай працы
ВАСІЛЯ АНАТОЛЬЕВІЧА МУСІЕНКІ

«Семантычная дэрывацыя ў сферы ментальных намінацый: на матэрыяле беларускай і англійскай моў», прадстаўленай на саісканне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук па спецыяльнасці 10.02.20 – параўнальна-гістарычнае, тыпалагічнае і супастаўляльнае мовазнаўства

Адпаведнасць дысертацыі спецыяльнасці і галіне навукі, па якіх яна прадстаўлена да абароны

Дысертацыя Васіля Анатольевіча Мусіенкі «Семантычная дэрывацыя ў сферы ментальных намінацый: на матэрыяле беларускай і англійскай моў», паводле прадмета даследавання, методыкі выканання, зместу, атрыманых вынікаў адпавядае галіне навукі (філалагічныя навукі) і заяўленай спецыяльнасці 10.02.20 – параўнальна-гістарычнае, тыпалагічнае і супастаўляльнае мовазнаўства.

Актуальнасць тэмы дысертацыі

З найстаражытных часоў і да нашых дзён жыццё патрабуе ад чалавека пастаяннага ўдасканалення разумовай дзейнасці, рашэння разнастайных задач і праблем, таму развіццё чалавечага грамадства абумоўлівае цікавасць да вывучэння мыслення як аднаго з цэнтральных паняццяў гуманітарных навук. Навуковыя падыходы да катэгорыі мыслення актыўна распрацоўваюцца ў такіх сучасных галінах ведаў, як псіхалогія, філасофія, логіка, сацыялогія, фізіялогія, кібернетыка. Не з'яўляецца выключэннем сучасная лінгвістычная навука, якая надае вялікую ўвагу тэорыі ментальнасці, што ахоплівае розныя спосабы выражэння ўсіх бакоў інтэлектуальнага жыцця чалавека. Пры гэтым на перэдні план выходзіць суаднесенасць моўнай ментальнасці са светапогляднай структурай свядомасці, а таксама з замацаваннем вынікаў разумовай дзейнасці ў мове. Тым самым важнымі з'яўляюцца не толькі ментальныя працэсы і структуры самі па сабе, але галоўным чынам тое, як яны прадстаўлены ў мове і маўленні. Нягледзячы на высокую цікавасць лінгвістаў да лексікі ментальнай сферы, у навуцы да гэтага часу няма адзінага строгага вызначэння паняцця ментальнасць і вычарпальнага пераліку ўсіх лексем, якія ўключаюцца ў адпаведнае семантычнае поле, не вырацаваны методыкі даследавання ментальных намінацый, адсутнічаюць больш-менш поўныя слоўнікі і тэматычныя спісы ментальных лексічных адзінак. Гэтым у першую чаргу абумоўлена актуальнасць дадзенай працы. Вывучэнне ментальных намінацый з'яўляецца актуальным па прычыне прадуктыўнасці іх утварэння, неабходнасці сістэматызацыі адзінак, якія ўдзельнічаюць у працэсе семантычнай дэрывацыі і адлюстроўваюць спецыфіку эпідыгматычных і сістэмна-структурных адносін пры пераходзе з аднаго семантычнага поля ў іншае. Актуальнасць таксама вызначаецца шырокай прадстаўленасцю і глыбокай змястоўнасцю феномена ментальнасці, які займае цэнтральнае месца ў нацыянальнай канцэптасферы любога этнасу. Актуальнасць

абумоўлена неабходнасцю пошукаў новых падыходаў да вывучэння моўных сродкаў рэпрэзентацыі катэгорыі ментальнасці, выяўлення спосабаў суадносін паняційных форм мыслення і мовы, тэарэтычнага абгрунтавання працэсаў семантычнай дэрывацыі ў рознаструктурных мовах.

Ступень навізны вынікаў, атрыманых у дысертацыі, і навуковых палажэнняў, якія выносяцца на абарону

Дысертацыю В.А. Мусіенкі можна аднесці да аднаго з першых у беларускім мовазнаўстве супастаўляльных даследаванняў другасных ментальных намінацый, у якім упершыню выяўлены тыпалагічныя і спецыфічныя мадэлі семантычнай дэрывацыі, устаноўлены тыпы міжмоўных карэляцый з адносінамі семантычнага супадзення, няпоўнай эквівалентнасці і безэквівалентнасці. Аўтар робіць значны ўклад у стварэнне і апрацацыю новага для беларускай лінгвістыкі навуковага напрамку – ментальнай семантычнай дэрывацыі. У дысертацыі разглядаюцца новыя семантычныя мадэлі, утвораныя ў выніку семантычнай дэрывацыі, дзе ў якасці рэцыпіентнай сферы выступаюць лексіка-семантычныя варыянты шырокай ментальнай сферы. Упершыню на аснове даволі рэпрэзентатыўнага фактычнага матэрыялу створаны «Беларуска-англійскі тлумачальны слоўнік другасных ментальных намінацый», які можна лічыць першай спробай лексіка-тэматычнага аб'яднання слоў дзвюх рознасістэмных моў.

Значнай асаблівасцю прапанаванага даследавання з'яўляецца прыцягненне максімальна шырокага круга метафарычных выразаў з ментальнай семантыкай. Матэрыялы, прадстаўленыя ў дысертацыі, да гэтага часу не падвяргаліся поўнаму і ўсебаковаму даследаванню.

Абгрунтаванасць і дакладнасць заключных вывадаў і рэкамендацый, сфармуляваных у дысертацыі

Аўтарам праведзены глыбокі і мэтанакіраваны аналіз абагульненняў, зробленых замежнымі і айчыннымі навукоўцамі па адпаведнай праблематыцы (у бібліяграфічны спіс уключаны звыш 250 навуковых крыніц). Дакладнасць і абгрунтаванасць вывадаў пацвярджаецца прыцягненнем рэпрэзентатыўнага моўнага матэрыялу: фактычны матэрыял даследавання складае звыш 630 лексічных адзінак беларускай і англійскай моў, выяўленых у больш за 2100 тэкставых фрагментах. Аўтар выкарыстоўвае неабходныя сродкі візуалізацыі тэарэтычных вывадаў (табліцы, рысункі, схемы). Карыснымі з'яўляюцца дадаткі, якія забяспечваюць дысертацыю рэпрэзентатыўным ілюстрацыйным матэрыялам. Поўны і ўсебаковы аналіз фактычнага матэрыялу, а таксама выкарыстанне сучаснай навуковай метадалогіі робяць навуковыя палажэнні і вывады дысертацыі абгрунтаванымі, пераканальнымі і пацвярджаюць іх дакладнасць.

5. Навуковая, практычная і эканамічная значнасць вынікаў і асноўных навуковых палажэнняў дысертацыі

Навуковая значнасць работы вызначаецца яе ўкладам у распрацоўку праблем моўнай рэпрэзентацыі субстантываў, ад'ектываў і дзеясловаў, у якіх другасныя ментальныя ЛСВ утвараюцца ў выніку семантычнай дэрывацыі ад першасных нементальных значэнняў і тым самым канстатуецца факт

выкарыстання больш канкрэтных і прадметных паняццяў для абазначэння абстрактных вобразаў і ментальных уяўленняў. Навуковая значнасць таксама заключаецца ў выяўленні тыпалагічных і дыферэнцыяльных (нацыянальна-культурных) асаблівасцей ментальных намінацый беларускай і англійскай моў.

Асноўныя палажэнні даследавання, вывады і практычныя матэрыялы могуць атрымаць выкарыстанне пры правядзенні супастаўляльных навуковых даследаванняў, далейшай распрацоўцы тэарэтычных праблем катэгорыі ментальнасці ў розных мовах. Матэрыялы дысертцыі могуць знайсці выкарыстанне і ў навучальным працэсе: пры выкладанні курсаў па кампаратыўнай стылістыцы, тэорыі міжкультурнай камунікацыі, распрацоўцы спецкурсаў і сецсемінараў па беларускай і англійскай лексікалогіі і граматыцы, напісанні дыпломных і магістарскіх работ.

Сацыяльна-эканамічная значнасць даследавання заключаецца ў тым, што яно змяшчае шэраг важных фактаў, улік якіх можа прывесці да ўдасканалення практычных распрацовак, тыпавых і навучальных планаў, а таксама навучальных дапаможнікаў па беларускай і англійскай мовах, тэорыі перакладу, міжкультурнай камунікацыі. Улік шэрагу важных фактычных даных дысертцыі змог бы прывесці да ўдасканалення слоўнікавых артыкулаў, сістэматызацыі дэфініцый у тлумачальных і двухмоўных слоўніках, складанні тэматычных, ідэаграфічных і перакладных слоўнікаў.

Апублікаванасць вынікаў дысертцыі ў навуковым друку

Вынікі дысертцыйнага даследавання пераканаўча прадстаўлены ў навуковым друку. Асноўныя палажэнні і вынікі дысертцыйнага даследавання знайшлі адлюстраванне ў 13 публікацыях аўтара: 6 артыкулаў у навуковых выданнях, якія ўваходзяць у пералік публікацый, рэкамендаваных ВАК Рэспублікі Беларусь, 7 публікацый у матэрыялах і тэзісах навуковых канферэнцый. Агульны аб'ём апублікаваных матэрыялаў складае 4,52 аўт. арк.

Адпаведнасць афармлення дысертцыі патрабаванням ВАК
Дысертцыйная праца складаецца з «Уводзінаў», «Агульнай характарыстыкі», трох глаў, «Заключэння», «Бібліяграфічнага спіса» і трох дадаткаў. Даследаванне апісана добрай навуковай мовай, тэкст дысертцыі без спіса літаратуры – 142 старонкі. Дысертцыя адпавядае патрабаванням ВАК адносна афармлення кандыдацкіх дысертцый.

9. Недахопы дысертцыі

1. Выбраныя для даследавання моўныя адзінкі ў дастатковай меры рэпрэзентуюць спецыфіку іх канататыўнага зместу. Канататыя, як вядома, стварае ўмовы для рознага роду семантычных мадыфікацый і можа выступаць у якасці экстрапаняцыйнага факта ў выглядзе дадатковай інфармацыі сацыяльна-палітычнага, ідэалагічнага, маральнага, этычнага, светапогляднага, падзейнага характару. У дысертцыйным даследаванні актуалізуецца адзін з асноўных кампанентаў канататыі – яе ацэначнасць, якая ў многіх выпадках з'яўляецца адной з асноўных характарыстык ментальных намінацый. У сувязі з гэтым узнікае пытанне: У чым спецыфіка асноўнай

скіраванасці азначнай канатацыі? Чаму пеяратыўныя канатацыі пераважаюць у корпусе ментальных намінацый?

2. Цікавым і даволі змястоўным з'яўляецца падраздзел 3.6 «Сінтагматычныя сувязі дзеяслоўных адзінак з субстантывам *думка*», у якім разглядаецца дзеяслоўнае акружэнне субстантыва і яго матэрыялізацыя ў больш канкрэтных акцыянальных, падзейных, прасторавых, часавых, фізічных уяўленнях. Аўтар справядліва адзначае, што з мэтай аб'ёмнай і ўсебаковай характарыстыкі працякання думкі, дэманстрацыі яе разнастайнасці і разгорнутасці ў часе і прасторы выкарыстоўваюцца шматкампанентныя дзеяслоўныя кантэксты. У дысертацыі прыводзяцца шматлікія ілюстрацыйныя матэрыялы, якія заканчваюцца прыкладамі толькі з твораў беларускіх пісьменнікаў. Адсюль пытанне: па якой прычыне не прыводзяцца прыклады выкарыстання шматкампанентных канструкцый у англійскай мове?

3. Тэкст дысертацыі і дадаткі да яе сведчаць, што ў некаторых выпадках адной лексічнай адзінцы беларускай мовы адпавядаюць некалькі адзінак англійскай мовы і наадварот. З чым звязана такая асіметрыя ментальных намінацый? Ці заўважана якая-небудзь рэгулярнасць у перадачы такой несіметрычнай эквівалентнасці?

4. У дысертацыі прыводзяцца шматлікія колькасныя паказчыкі прадстаўленасці ментальных ЛСВ у асобных тэматычных групах і асобных мовах. Як сведчаць матэрыялы, у беларускай мове колькасць другасных лексіка-семантычных варыянтаў перавышае колькасць англійскіх найменняў. З чым гэта звязана?

Выказаныя заўвагі не зніжаюць высокай вартасці дысертацыі. Іх у многіх выпадках можна лічыць пажаданнем дысертанту ў яго будучай навуковай дзейнасці, разважанні апанента пра складанасць функцыянавання ментальных найменняў ў дыскурсах беларускай і англійскай моў.

Адпаведнасць навуковай кваліфікацыі саіскальніка навуковай ступені, на якую ён прэтэндуе. Саіскальнік навуковай ступені В.А. Мусіенка з'яўляецца высокакваліфікаваным спецыялістам у галіне філалагічных навук. Праведзенае даследаванне з'яўляецца сведчаннем таго, што яго аўтар валодае метадалогіяй навуковага даследавання, карэктна праводзіць інтэрпрэтацыю атрыманых даных. Дысертацыя змяшчае новыя вынікі, якія ў сукупнасці дазваляюць заключыць, што навуковая кваліфікацыя саіскальніка адпавядае вучонай ступені кандыдата філалагічных навук, на якую ён прэтэндуе.

10. Заклучэнне

Дысертацыя В.А. Мусіенкі «Семантычная дэрывацыя ў сферы ментальных намінацый: на матэрыяле беларускай і англійскай моў» з'яўляецца кваліфікацыйнай навуковай працай, выкананай пад кіраўніцтвам доктара філалагічных навук, прафесара В. Д. Старычонка. Змест дысертацыі адпавядае спецыяльнасці 10.02.20 – параўнальна-гістарычнае, тыпалагічнае і супастаўляльнае мовазнаўства. На гэтай падставе ў адпаведнасці з пунктамі

- 19, 20 Палажэння аб прысуджэнні ступеней і прысваенні вучоных званняў у Рэспубліцы Беларусь аўтар дысертацыі В.А. Мусіенка заслугоўвае прысуджэння вучонай ступені кандыдата філалагічных навук за
- першае супастаўляльнае даследаванне беларускіх і англійскіх другасных ментальных намінацый;
 - сістэматызацыю найбольш поўнага корпусу другасных ментальных намінацый беларускай і англійскай моў (звыш 630 лексічных адзінак беларускай і англійскай моў) у выглядзе семантычна ўпарадкаванай структуры (першага ў лексікаграфіі «Беларуска-англійскага тлумачальнага слоўніка другасных ментальных намінацый»);
 - устанаўленне спецыфікі другасных ментальных намінацый і вылучэнне 135 мадэлей субстантыўнай семантычнай дэрывацыі;
 - правядзенне семантычнай класіфікацыі ментальных ад’ектываў (разгледжана 244 лексічныя адзінкі), у аснову якой пакладзены характар суадноснасці зыходнага і вытворнага лексіка-семантычных варыянтаў і тэматычная прадстаўленасць тых ці іншых квалітатыўных груп і аб’яднанняў у зыходнай паняццёвай сферы;
 - выяўленне дзеясловаў мыслення, пазнання, памяці, разумення і ўяўлення (154 лексічныя адзінкі) і ўстанаўленне асноўных напрамкаў іх сэнсавага развіцця;
 - акрэсленне спецыфікі сінтаксічнай спалучальнасці дзеяслоўных адзінак рознага сэнсавага нападнення з субстантывам *думка*;
 - устанаўленне тыпалагічнага падабенства і нацыянальна-культурных адрозненняў рэпрэзентацыі другасных ментальных намінацый у беларускай і англійскай мовах.

Загадчык аддзела сучаснай беларускай мовы
Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа
ДНУ «Цэнтр даследаванняў беларускай культуры,
мовы і літаратуры НАН Беларусі»,
доктар філалагічных навук, дацэнт



В.П. Русак

Падпіс Русак В.П. ПАЦВЯРДЖАЮ
Старшы інспектар
па кадрах Валасіў Г.В. Рукіава

28.09.2022